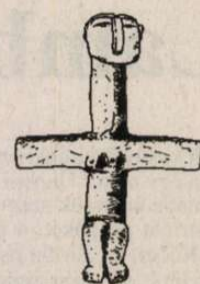

Népszabadság

akadnak azért, nem is olyan kevesen. A sorrend most ötletszerű, de a sor annál hitelesebb: *Bertha Bulcsu*-publicisztikák. A nagy nehezen megszerzett szenzációregény – *Konrád György: A látogató*, 1969-ből. *Csurka*-drámák, meg *Ottlik* regénye, az Iskola a határon. *Utassy József* költészete, élén a Tüzem, lobogóm-mal. *Végh Antal*-kötetek, a *Miért beteg a magyar futball?* nem is annyira, a penészeleki riport meg a novellák, kisregények után. *Somogyi Tóth Sándor: Proféta* voltál, szívem. *Moldova*-novellák, élén a *Gázlámpák* alatt, meg a többi is. *Galgóczi Erzsébet, Fejes Endre, Cseres Tibor*. És még jócskán lehetne folytatni. És mind-mind élő, mai kortárs, a nagy klasszikusok – *Ilyés, Németh László, Déry* árnyékában. Gazdag, érzelmeteli, színpompás tájkék, a szellem, a magyar világ aranykeretében.

A *Kádár*-érában ez a támaszpontok olyan bázisoknak számítottak, amelyekre – így hittük akkor – egész eszmerendszereket lehet majd építeni. Csoda-e, ha állócsillagaink nemcsak tökéletesen azonos erejű fényvel sugárzó égitesteknek, de egyben olyan bálványoknak is számítottak, akiknek nevét – könyveit, írásait – enyhén szólva megkülönböztetett szeretettel, tisztelettel és a legbenső emberi lényeg megérintő cinkossággal olvastuk?

Azután fordulni kezdett a világ.

Az 1987–88-cal kezdődő és nagyjából 1991 elejével befejeződő korszak a nagy és végleges átrendeződések, színvallások, dez-illúziók és helyretelek időszaka is volt. Bálványomlások idejének is mondhatnánk. Persze, jócskán akad igazságtalanság is e kifejezésben. A néhány – igaz, annál súlyosabb – Nagy Aláhulló mellett az immáron örökre megmaradt csillagok (hála istennek) sokkal többen vannak. Csakhogy: voltak bálványok, akikről kiderült, mily szánalmas agyagglábakon álltak. Esetükben csakis az utólagos tisztázás és a végleges helyretelek segítettek.

Valamikor 1970 elején történetet, hogy szellemi nevelőatyánk néhányunknak felolvasta egy regény utolsó néhány oldalát. Látható megindultsággal, a nagy mű bilincsbe verő hatásától meg sem próbálva szabadulni. „Jöjjenek el vizsgáztatóink, a gyerekek, meleg kezűkkel és illatos koponyájukkal, örökléteben ingázó fűzős cipőjükkel és előszívargó mosolyuk érdemrendjével, őskori aggodalmukkal és reménytelenséggel, akiknek a tanulócsapatokkal, akarnak mániáikkal és furakodó hízelgésükkel, elkábítatlan önzésükkel és kísérő gyengésségükkel, alkalmazkodásuk sérelmeivel és hitványosságuk kaján lenyomatával... és jöjjenek a mindig alulmaradók, akiknek bordájait éveken át nyomja egy acélrugó, akik hitvesi szeretetből soha nem tudnak igazán kinyújtózni, akiknek sosem jutott még annyit tér sem, mint egy civilizált börtön fegyencének, akik az árnyékszéken is visszafajított lélegzettel párosodnak, akik pinceablakukból évszámra csak a cipőjét látják embertársaiknak, akik csak a negyedosztályú koporsóban maradnak először magukra... jöjjenek el az éheltelenek, szerepük tuskókezü műszerészei, akik alkattársai limlomából sosem tudják összeállítani magukat, akiknek csak egy inggomb, egy telefonérme, egy aszpirin tabletta hiányzik ahhoz, hogy megvalósuljanak, ezek a mellőzöttek, akik soha semmit sem kaptak ingyen, ezek a sereghajtók, akik álmodnak sem jutnak előbbre az utolsó előtti helynél... akik végül is úgy döntenek, hogy ezúttal sem csöngetnek be az ajtón, ezek a remegő szájuak, akik elől a többiek valamit mindig eltitkolnak... akiket az iskolaudvaron egyik csapatkapitány sem választott be a csapatába, akik cukorkát és feleséget mindig a maradékból választanak... akik hetenként egyszer letudják a fürdést, a cipőpucolást és a közösülést, akiknek mindig egy elúszó arc érdekli a hógyléte felől... jöjjen el mindenki, aki akar, egyikünk beszél, másikunk hallgat, legalább együtt vagyunk.”

Férfiassan bevallom: ma is nehéz meghatározni nélkül olvasni ezt a befejező paszszust, a humanizmusnak, az érzelmi, önzetlen, hihetetlenül szuggesztív, plasztikus művészi erővel megjelenített himnuszát. Azután jött 1977-ben A városalapító, amit alig lehetett megszerezni és amiről természetesen nem tudtuk, hogy megcsönkítva

jelnehetett meg – de ami mindenképpen csalódást okozott sokszor öncélú mondatburjánzásaival. A látogatót kopírozó, már sajna többnyire modorosságnak ható stílus megoldásaival. A mítosz persze megmaradt, s midőn 1983-ban szakizdatkiadványként vehettük kézbe A cinkos-t, olvashattuk azokat az írásokat, amelyek 1990 után elsőként Az autonómia kísértése címmel jelentek meg gyűjtve. Konrád György úgy érte meg velünk, bennünk, általunk 1987–1988 történelemfordító idejét, hogy közel két évtizedes renoméja érintetlenül megmaradt. De az elégtétel jóleső érzésével olvashattuk például még Egyéniség Európája című nagy dolgozatát is, amely már 1989-ben, a Magyar Nemzet április 29-i számában látott napvilágot.

És nemsokára jött mindaz, aminek – ma már látjuk – törvényszerűen jönnie kellett. A demokratikusnak eufemizált (sőt: hazudott!) charta és a megnyilatkozások özöne a magyarországi antiszemizmusról, a nacionalizmusról, a Horthy-korszak revíziójáról. Amikor *Lovas István* az Új Magyarország 1996. április 12-i számában közzétette Az áruló gyvaság bélyege című, roppant beszédes A Konrád-dosszié – Nincs Lót Szodomában? alcímű

lette, novellái, riportjai eseményszámba mentek. Amikor 1974-ben, a *Miért beteg a magyar futball?* című felettébb gyengén megírt, a Kádár-korszakot is megjeleníteni próbáló művét kézbe vehettük, nyilvánvalóvá vált: Végh Antal a legkeményebben szókimondó, legbátrabb írók közé tartozik. Így hittük, így gondoltuk akkor. A támadások, a felülről jócskán gerjesztett ellen-szenv mindezt csak tovább erősítette. S noha az esetenként valóban igen gyenge, pongyola stílusú ért kifogásokkal mindinkább egyetértettünk – nem ez számított igazán fontosnak, hanem például az, ahogyan a hetvenes évek magyar vidékének jó néhány társadalmi jelenségét felmutatta. Olyan kötetekben, mint a *Ha az Isten nyulat adott* (1981), az *Imádság vadlibákért* (1980) vagy a *Galamb és béka* (1975).

Majd jött a lassú, de annál felismerhetőbb hígulás. (Nyilván nem véletlenül, nem a semmiből.) Mind több pamflet és mind kevesebb mélység. Mind több „link-ség” és mind kevesebb megnyilatkozás. Az Új Idők-vállalkozás 1989–1990-ben, a változások leglátványosabb időszakában meg olyan nevetek állít átmenetileg mellé, mint *Gyurkovics Tibor*, *Bertha Bulcsu*, *Szakonyi Károly* – ám 1991–92-től beletö-

zási szándékával, csödbe jutott vállalkozásaival, szánalmas erőlködéseivel. Úgy látszik, csakis „kevesebb szabadsággal érvényesíthette, amire kiválasztatható volt. Szókimondása, „bátor” vagányága: mint a cigarettafüst, eltűnt – úgy látszik, örökre. Itka madár volt az elegancia az antivilágbeli magyar publicisztikában. Vagy vasfejű akarnokok szaporították közhelyektől fenn durrogó dolgozataikat az országos napilapok hasábjain, vagy nehézkesen szenvedő széplelkek próbálkoztak, tisztességesen bár, de annál olvashatatlanabbul. A kevés kivétel: *Bertha Bulcsu*, egy rövid korszakában a mára méltán elfeledett *Fekete Sándor* – és még egy-kettő mellett egy *Eörsi István* nevű ember. Aki *Ürügyeim* című, már címválasztásában is igen rokonszenves, kiváló publicisztika-kötetében szellemes-frappáns eleganciával tette helyére *Ungvári Tamást* – *Lukács György* ürügyén. Néhány év múlva *A derültség esélyei* című, még az előzőt is felülmúló könyvének címadó írásában például úgy elemzi és aktualizálja *Milos Forman* Száll a kakukk fészke című filmjét, hogy tanítani lehetne. Az ember a nyolcvanas évek közepére azt hihette: a

az alvilágnak, a régi dallal ellentétben, igenis van romantikája. A külvárosnak mint díszletnek és fő milióforrásnak pláne. Mint külvárosban nevelkedett, hosszú évekig „kültelki” ifjú, állíthatom: ami *József Attila* nagy verseiben komoly és megrendítő formában mindebből érzékelhető, nyilvánvalóan sokszorosban könnyedebb köntösből, de megfelelő hatásokkal – ráadásul jó adag ’56-os mítosz kísérettel „megfejlve” – Moldova György kisprózájában is fellelhető volt. A *Gázlámpák* alatt vagy a *Mandarin*, a híres vagány című kötetek, akárcsak a *pergő, eleven stílus*, a póztalan, de kitűnő írói szemre valló látásmód igen jelentékeny prózaírót sejtetett. A regények, az olyan mitikus daraboktól kezdve, mint az ávosok belső világát 1969-ben(!) megmutató *Az elbocsátott légió*, egészen a komoly nagyrealista teljesítmények reményét sejtető *Malom a pokolban-ig*: megannyi figyelemre méltó, komoly ígéret. A szociográfiák: Az Őrség panaszja 1974-ből. Majd az Akit a mozdony füstje megcsapott... És noha a felszínes humorizálgatásra való hajlam már a H. Kovács-történetekben is észlelhető, a poszt-szocialista *Berkesi András*-szerepek ekkor még távolról sem nyilvánvalóak. Árulkodó jelek persze már akadnak jócskán.

Engedtesék meg ennyi szubjektívizmus: a történet saját kútfőből származik. (Akad azonban tanú, aki megerősítheti.) Még valamikor a hetvenes évek elején történt, hogy Szegedre látogattam. Mocsár Gabi bácsi fogadta-kalauzolta, szellemi nevelőapámmal mi is ott szorongtunk a művelődési ház nagytermében. Az est végzetével atyamesterem Gabi bácsi segítségével a közelébe férköztöt, én a nyomában, áhítatosan. Kérdezni szeretnék öntől valamit – mondta a mesterem. „Aha! Míg az est tart, nem kérdez, csak mikor már vége van, sutyiban! Ismerem, ismerem!” – kellemkedt hősünk. A kérdés azután elhangzott. Olyanféle volt, hogy ugyan miképpen lehet elérni, végső soron kitől függ, hogy ezek a Moldova-könyvek és a hasonlóak ma Magyarországon megjelenhessenek. Elkormányodás, majd értelmes, fejtegető válasz. Hogy ez tulajdonképpen magától Kádártól függ, így és úgy és emígy. Szellemi nevelőatyám illedelmesen megkösönte a választ, és már éppen indulni készültem, midőn Moldova hirtelen hatalmas, diadalmas nevetésben tört ki, és a körülöttem tömörülő asszisztenciához fordult, látványosan: „És ezt elhitte! Hát ezt a bomlításot!...” Megsemmisülten távoztunk, atyamesteremnek sajnálatomban szólni nem mertem, szégyenkeztem Moldova György helyett. Ugyanez a történet jutott eszembe, amikor megtudtam az egykori ávos mindenható, Magvető-igazgatóval fennállott, finoman szólva is erőteljes meghatározó baráti viszonyát. S a cinizmus olyan kitételével találkozhattam a már 1990-re bős (és ma nyilván igen szomorú!) MSZP-hívóvá lett Moldovától, mint: „Hát maga nem tudja, hogy Az elbocsátott légió háromszor jelent meg?” Nem, én csak egyről, a ’69-es-ről tudok, válaszolja megszeppenve egy másik ír-olvasó találgán az idősebb hölgy. „Nem, háromszor – mondá a vicces kedvű szerző. – Először, utoljára és soha többé.”

Szellemes mondat, kétségtelen. Pontosan eme hármasság jegyében vagyunk így a tisztelettel lektűrszerzővé süllyedt, osztályharcossá veteránult Moldova Györgyvel. Igen: először, utoljára és soha többé. Talán nem szükségtelen utószó gyanánt kimondani: a fenti fejtegetések természetesen nemcsak messze-menően szubjektívek, de a terjedelmi korlátok miatt elkerülhetetlenül elnagyoltak, kellőképpen ki nem fejtettek, kényeszerű szűkre szabottságukban csak jelzesszerűek. Mindenképpen hosszabb tanulmányt érdemelne a jelenség, ahogyan egykori bálványaink dokumentumokkal – saját írásaikkal – bizonyítható omlása bekövetkeztetett. Az alaposabb, mélyebb, elemzőbb érvelés hiánya mindazonáltal nem kizárta arra, hogy tagadjam: család-saink, elkertülhetetlen kiábrándulásaink révén tisztulunk éppen. Tisztán látni segítettek mindannyian. Hogy érettebb és felkészültebben nézhessünk szembe mindazzal, ami nemzetünk kultúrájára a következő évezredben várhat.

DOMONKOS LÁSZLÓ

Bálványok és agyagglábak

Idő: a hetvenes évek második fele, a nyolcvanasok eleje. Az értelmiség új nemzedéke, a harminc körüliek tanulmányait befejezett, éppen csak munkába állt „derékhad” tájékozódni próbál a kortárs magyar szellemi életben. Nem is olyan könnyű vállalkozás. Sajátságos, ma talán már kissé megmosolyogtató, de annál szilárdabb kiválasztási szempont érvényesül: a kimondhatóság határain belül ki mennyire számít becsülhetőnek, bátorinak, leleplezőnek, igazmondónak, legfőbb és legfájóbb témáink megszólaltatójának.

írását, az öngizolász szomorú egyértelműségével már csak sóhajtat bologathattunk: hát igen... Konrád nemcsak hogy nem cáfolta a Lovas-cikkben leírtakat, de elvártaival váltig ugyanazt mivelt, amit megszoktunk tőle. A látogató alighanem örökre eltávozott.

A magyar népi irodalom legújabbkori történetét elemezve *Borbándi Gyula* immáron klasszikus művében (A magyar népi mozaik – A harmadik reformnemzedék) Végh Antalt ugyancsak egy felsorolásban „intézi el”, de olyan nevek társaságában, mint *Fekete Gyula*, *Bertha Bulcsu*, *Rákossy György*, *Galgóczi Erzsébet*, *Zám Tibor*, *Sánta Ferenc*, *Mocsár Gábor* (i. m. 491. o.) A minősítés, mindnyájukra: „Hamarosan felnőtt egy írói nemzedék, amely szociográfiai felkészültségben és művészi meglevenítő képességben nem marad el elődei mögött, legfeljebb a szabadsága volt kevesebb, hogy a dolgok mélyére pillanthasson és a bajok gyökereit is felfedje. Közülük a legjelentősebbek a már említettek kivétel...” – és itt következik az iménti felsorolás. (Megjegyzendő és írásunk további példáit kissé előre vetítve hangsúlyozandó: az előbbi nevek mellett Moldova György is szerepel a *Borbándi* lajstromában.)

Igen: ha volt a Kádár-korszak igen jelentős népi írói vonulatában igazán „odailló” ember, Végh Antal mindenképpen ide sorolható. Ha úgy tetszik: eredendően és meghatározóan. Nem is annyira a szatmári származás, a szociális-egzisztenciális háttér és az ebből következő szemléletmód okán, hanem a kelet-magyarországi habitus írói világképpé alakítása miatt. Ő volt az a keményfejű vidékinek megmaradt, anti-pesties író, aki könyörtelenül, bátran és paraszti szívóssággal végezte munkáját. A Magyarország felfedezése-sorozat Erdőháton, Nyíren című kötetében könyvben is megjelenített penészeleki riport, az Állóvíz a magyar dokumentumfilm-iskola két nagy tehetségét, a Gulyás testvéreket is meghí-

rődő szomorúsággal bár, de Végh Antal a teljes mértékben „leírtak” között tartható számon. Annak ellenére, hogy nem hajt végre a Konrádéhoz hasonló szellemi, „kivégzősztatag szerepet”, és annak dacára, hogy a korábban oly élesen figyelő tekintet számos, valóban létező anomáliát és felfedez a rendszerváltozásnak becézett, enyhén szólva ellentmondásos magyarországi történelmi folyamatok között. Mind korlátoltabb, sem eszmei, sem taktikai, sem erkölcsi szempontból el nem fogadható, rőpiratféle irományokat tesz közzé korábbi szellemi és harcossárai, *Csoóri Sándor*, *Csurka István* és mások ellen. Közben jóformán már csak a régi népszerűség(hajhász) attitűd szánalmas erőltetése marad, de a hatás mind elenyészőbb: képzeliük el, mit jelentett volna mondjuk a hetvenes vagy akár a nyolcvanas évek közepe táján, ha – a kor adta lehetőségeken belül – mondjuk az 1997-es, a *Horn*-kormány mind nyilvánvalóbb népszerűtlenségét kihasználó, *Miért nem szeretem Horn Gyulát?* című (mellékesen roppant könnyen feledhető) dolgozathoz hasonlóan tesz közzé – no, ha nem is a legfelsőbb vezetőkről, de a kor jó néhány, nem éppen kedvelt figurájáról? (És aki arra gondol, erre egyáltalán nem lett volna lehetőség: gondoljon arra, az első adandó alkalommal hogyan, milyen vitézül rontott neki Végh Antal erdélyi véreink védelmében *Ceausescuék*nak az 1988-as *De mi lesz a harangokkal?* című, a falurombolás ellen tiltakozó könyvében.)

A látszat-keményfejűség, az albátorság, ha nem párosul kellő tájékozódási, átlátási képességgel: igen különös tájakra vezethet. Amikor néhány éve Végh Antal azt nyilatkozta, hogy Szlovákiában kíván letelepedni – a kör bezárult. (Hogy végül is nem lett *Meciarék* alattvalója: lényegtelen.) Dacos egykori könyv cím-esélylatozása – *Akkor is, ha egyedül maradok – beteljesedett*. Egyedül maradt, végzetesen. Csakis önnön gyarlóságainak köszönhetően, siralmas ellen-világszövetség létreho-

magát sajnos már ekkor is elsősorban költőnek és drámaíróknak valló-hirdető *Eörsi* személyében a magyar publicisztika új *Bálint Györgyét* lehet(ne) köszönteni. Nemsokára aztán a Konrád Györgyéhez majdnem kísértetiesen hasonló folyamat zajlik le.

Azzal a publicisztikus többlettel, ahogyan a *ragyogóan szellemes közíró ritka kárteknő*, csaknem példátlanul destruktív munkát végez a legújabb kori Magyarországon. Elég csak szemügyre vennünk: mikor, kit, kiket, miért és hogyan támad meg, rúg föl, gúnyol ki, állít pellengérré – egy olyan szellemi-eszmei csoportosulás ideológiáját visszhangozva (meglehetősen színvonalasan), amelyről mostanság kezd végső ítéletet mondani a magyar társadalom. Hogy *Eörsi* miért áll egykori ávosok gyermekeivel, néhai maoistákkal és álelenezékekkel egy táborba: lelke rajta. A baj a szellemi kömvezettszennyezéssel, például az ilyen címmel: van: *Csoóri Sándor bankszámlája föl van virágozva*. *Ragyogó* cím, tanítani kéne minden újságíró-iskolában, hogy lám így kell kárteknő és veszélyes címet adni. A legfrissebb példa a *Népszabadság július 22-i számában Szakmai nehézségeim Orbán Viktorral* című dolgozata. Túl sok szót ugyan nem érdemes rá vesztegetni – méltó választ kapott a nemzeti konzervatív sajtóban –, ám annyi mégis megjegyzendő: most is, miként idestova vagy nyolc esztendeje, mindig oda és akkor út, ahová és amikor az SZDSZ érdekei a legmesszebbmenően megkívánják. Az ilyen közíró enyhén szólva nem közíró többé, rendelkezék mégoly ragyogó íráskészséggel is. Hogy akkor mi, azt most ne fesszessük. Az olvasónak van fantáziája. S ha *Eörsi* válaszolni kívánva netán ezen írásrészeletre, e fantáziakitelbe kapaszkodna, hadd segítsek neki már előre a mestert valaha tisztelő fiatalabb maradék tiszteletével: a *Mérleg* utca táján kéne már egy kicsit szétnéznie. Minimum hasonló nívón, mint eddig másfelé.